

Nyelvjárások

Sándorfalvi tájszavak

ALMÁSI ATTILA

„...az ember szavaival nem csupán gondolatait mondhatja el, hanem hisz és érez, tud és akar, gondolatvilága, egész szellemi lényé nyelvében él és mozog.”

Snellmann

Ez a kis gyűjtemény egy Szegedtől északra fekvő falu, Sándorfalva tájszavaiból ad válogatást. Azok számára, akik ezen a vidéken nem ismerősek (Bálint Sándor szavaival „gyütmöntek”), röviden szeretném vázolni a nagyközség múltját. Ebben nagy segítségemre volt a *Sándorfalva története és népélete* című monográfia, Sándorfalva történelmének, népi szokásainak, néprajzának mindmáig egyetlen összefoglalója, mely 1979-ben, a község megalapításának 100 éves évfordulóján jelent meg (Juhász Antalnak, a JATE Néprajzi Tanszéke jelenlegi vezetőjének szerkesztésében).

Sándorfalva nem ősi település, mint Algyő és Tápé, a két nagy múltú Tisza-parti halászfalu. Az 1879-es nagy árvíz elől menekülő algyői szegényparaszatok kaptak menedéket őgróf Pallavicini Sándor mindszent—algyői hitbizományi uradalmának Macskási szőlőknek nevezett részén. Ők tehát a falu első lakói. Egyébként a Sándorfalva név is Pallavicini őgróf nevéből ered, először Sándorfalu volt, később lett Sándorfalva (KISS LAJOS: FNESZ, Bp. 1978). Mivel algyői kirazásról van szó, Algyő és Sándorfalva tájszavaiban szinte nincs is különbség. Az őgróf — mint címe is mutatja — köteles volt a községben katolikus plébániát létesíteni. Így is történt ez már 1882-ben, s ehhez járult még a rövidesen megépülő elemi iskola is. A falu a kisebb-nagyobb elvándorlások után mégis meg tudott maradni, de a XX. században az akkori szegényparaszti falvak sorsára jutott: általánossá vált az éhínség, a nyomor, az ijesztő elmaradottság.

A község hagyományosan két részre oszlik: a főtctától északra *Fölvég*, délre *Alvég*, illetve ezekhez járult később egy harmadik, az *Újosztás* nevű rész, amely a legújabb, legkésőbb épült házak csoportját foglalja magában.

Dolgozatom nyelvészeti proszemináriumra készült. A szemináriumon több témából is lehetett dolgozatot készíteni. Hogy én mégis ezt választottam, annak egyszerű oka van: már gyermekkoromban fölfigyeltem arra, hogy az általam is beszélt Szeged környéki ő-ző nyelvjárás gyökeresen eltér a köznyelvtől, s most jó alkalom nyílt arra, hogy össze is gyűjtssem az itt használt tájszavakat, megmentve jó néhányat az elkallódástól, mert sajnos a nyelvjárással együtt ezek is sírba szállnak azokkal, akik mindennapi életük során használták őket. Munkám töredékes; nem pótolja egy majdani tájszótár anyagát, de jól kiegészíti a fent említett monográfia helynévgyűjteményét, illetve a „Sándorfalva népélete” című részt. Gyűjteményemben a tájszótárakban szokásos jelöléseket, rövidítéseket alkalmaztam.

Köszönetet szeretnék még mondani Szabó József tanár úrnak, aki nagy segítségemre volt abban, hogy az itt közzétett tájszójegyzék elkészült.

Végül adatközlőimet sorolom föl: Szabó Ignác (71 éves); Szabó Ignácné (67 éves); Özv. Almási Istvánné (66 éves); Almási Istvánné (40 éves); Almási István (42 éves). Önzetlen segítségükért ezúton is fogadják köszönetemet!

* * *

abajog tn. i. 'valami miatt szomorkodik, állandóan búskomor'. *Azon mán ne abajogjá, hogy összemönt a tejl! aggódik* tn. i. 'tej túróvá érik'. *Hagyd azt a tejet, hogy aggóggyon!*

ászok fn. 'kamrában lévő nagy polc'. *Főtösszük a lisztösszákot az ászokra.*

bagolyszemre megy *bagojszomre mögy* tn. i. 'valaki szakértelem nélkül csinál valamit'. *Sógoromná csinátuk, csak úgy bagojszomre mönt.*

böllér fn. 'mészáros'. *Lippai sógor vót a böllér.*

cicvara fn. 'íztelen, tojásból és lisztből készült lepény'. *Ányye, de jó kis cicvarát öttem!*

cincár fn. 'juhvágó'. *Le kő vágni a birkákat, maj szólok a cincárnak.*

csávás fn. 'konyhai hulladék tárolására szolgáló dézsa'. *Mögrömlött az étel, beleöntöm a csávásba.*

csfknákszűrő fn. 'cserépből készült tésztaszűrő'. *Fogd mán mög a csfknákszűrőt, maj lészűröm a tésztát!*

csők fn. 'keresztelő utáni ebéd'. *Kiket híjjunk mög a csökre?*

előte fn. 'vesszőből és sárból készült, a kemence ajtajának kítámasztására szolgáló eszköz'. *Az előtét mindíg a kemöncepaikán tartottuk, hory kézné lögyön.*

fontoskalács fn. 'kelt fonottkalács'. *De furnáncsok löttek ezek a fontoskalácsok!*

gasztető *gasztetéj* fn. 'nádtető'. *Be kék mán fódózni a gasztetéj.*

görhe fn. 'kukoricalisztből készült vékony sütemény'. *Mink sosz szeretttük otthon a görhét.*

grádics fn. 'a padlásra fölvezető létra'. *Vigyázz, lē nē ess a grádicson!*

gűgyü fn. 'házasságközvetítés'. *Édősanyám gűgyüje se sikerű valami jó.*

gyöpszegés fn. 'gyepphant'. *Ott ögyelöktek sokszó a gyöpszegésön.*

isztrongaluk fn. (Nr:) 'A juhok számára ácsolt menhely oldalán levő két lyuk, amelyeken benyúlva a juhász a birkákat fejte'. *Mikő a hajnal hasatt, mán útem az isztrongalugba.*

kakória fn. 'használhatatlan dolog'. Megj.: Olyankor használták a kifejezést, amikor valaki elrontott valamit (pl: étel, használati tárgyat), s az teljesen hasznavetettlenné vált. *Ebbű a kaládzsbű csak kakória lött.*

kasztroly *kaszroj* fn. 'lábás'. *Össze nē verd azt a kaszroj!*

kendács fn. 'képesítés nélküli barkácsmester [barkács]'. *Makra Feri az jó kendács vót!*

kommendál *komnëndál* ts. i. 'völegénynek vagy menyasszonynak ajánl valakit'. *Engöm Mariska néni komnëndát össze az urammá.*

kopolya *kopoja* fn. 'földbe ásott gödör, melynek alján összegyűlik a talajvíz'. *De jót ittak a birkák abbű a kopojábű!*

korozsma fn. 'keresztszülői ajándék'. *Ezök a Pisték nagyon szép korozsmát hoztak.*

köpködő fn. 'piactér'. *Kimögyök mán a köpködőre, hátha kapok valamit.*

kuka fn. 'kampós, sarló alakú faeszköz, amellyel a marokszedők a búzát fölnyalábolták'. *Régön kukávű szöittük fű a búzát.*

lapocka *lapicka* fn. '20—30 cm hosszú, a végén kiszélesedő fadarab, mely a krumpli földből való kivajását segítette'. *Mikő kiszgyerök vótam, mán neköm is csinátak lapickát.*

- lerni fn. 'téglaából épített tűzhely sütője'. *Betöttem a sūt krumpit a lernibe.*
- melleskötény *mejjeskötő* 'könnyű női karton felsőruha'. *Montam éddősanyámnak, neköm is varjon mejjeskötőt.*
- misling fn. 'csalamádé'. *Ebbű a káposztábú mislingöt csinálok.*
- morzsolta *morzsóika* fn. 'kis darab szárított kenyértészta, melyet kenyérsütéskor élesítő helyett használtak'.
Töttem fére morzsóikát a gyűvő hétre.
- nyomtat ts. i. 'gabonából lovakkal kitapostatja a szemet'. *De keservesen nyomtattuk régön a búzát!*
- ögyeleg *ögyelög* tn. i. 'kószál, bolyong'. *Mit ögyelöksz it mán mögén!*
- őszős fn. 'összel több tejet adó anyajuh'. *Vam még itt erty-két őszős, mőkfejöm, úgy jobban szeretöm a krum-pilevest, tejjē.*
- pájsz fn. 'állatoknak adott eledel, mely reszelt répából, tökből és polyvából állott'. *Aggyá mán a malacoknak erty kis pájszot!*
- pifa fn. 'aszalt alma, meggy, szilva'. *Vam még a kamrába erty kis pifa, kérsz-ē?*
- platni fn. 'tűzhely fémből készült teteje'. *Főrakom a platnira, hagy melegögygön!*
- polyvás *pojvá* fn. 'polyvatartó helyiség'. *Mán tele van a pojvás pojváv.*
- póvályos *póvájos* fn. '40–50 cm átmérőjű, fedővel ellátott, vesszőből készült zsúpkosár, amelyben általában babot tároltak'. *Vam még elég bab a póvájoszba.*
- pötyörget ts. i. 'potyogtat'. *De sokáik tartott, még belepötyörgettem a ricát a zacskóba!*
- priccs fn. 'udvari vécé'. *Meddig ős még a priccson?*
- pundra fn. 'alul nyitott kezeslábas gyermekruha'. *Ijen kizsgyerőknek mék pundra való.*
- slafrok fn. 'térdfig érő felsőruha'. *Sosē szerettem slafrogra járn.*
- sopa fn. (Nr.) 'a mezőn mindössze néhány deszkából és faoszlopból ácsolt, ideiglenes karám a juhok számára'. *A birkákat mind erty szálíg beteretük a sopába.*
- superlát *supérlát* fn. '1. párnák tárolására szolgáló léckeret; 2. körmenetkor használt, az oltáriszentséget tartó pap fölött vitt baldachin'. *Maga vinné-jē a supérlátot a körmenetkő?*
- surbankó fn. 'suhanc, fiatal gyerek'. *Ismertelek én tégöd mán akkő, mikő surbankó vótá!*
- satu *sutú* fn. '1. szőlőprés; 2. olajprés'. *A sutút mindég ölég nehéz vót hajtani.*
- [satul] *sutúl* ts. i. 'szőlő levét vagy napraforgó olaját kpréseli'. *Amikő kisutútták a ricábú az olajat, ojan szaga vót neki, hogy az egész falu éröszte.*
- svartli fn. 'disznósajt'. *Nincs mán ős csöp sē a tavaji svartlibú. [l.: varsl]*
- szárma fn. 'töltött káposzta'. *De sok jó szármát mögöttünk a disznóvágáskő!*
- szilke *szélke* fn. 'cserépfazék'. *Bánfi fazēkas mindig jó szélkēket csinát.*
- taroglya *tarogja* fn. 'létra'. *Akácfabú lehetőit jó tarogjákat csináni.*
- téka fn. 'istálló falára szögelt szerszámosláda'. *Vöd mán ki a tékábú a furdancsot!*
- tolí fn. 'négy keréken guruló, deszkából ácsolt, az ágy alá tolható fekvőalkalmatosság'. *Othon, mikő gyerök vótam, mindég én aluttam a tolin.*
- strimfli *trimfli* fn. 'harisnya'. *Télire mindég jó vastak trimfliket vött éddősanyám.*
- trupántli 'harisnyakötő'. *Vigyázz, e nē szakajzsd a trupánlíd!*
- [zubbony] *ubony* fn. 'ujjas, magas nyakú, hosszú vászoning'. *Összē mán igöncsak őkēt az ubony!*
- varslí fn. 'disznósajt'. *Nēhory sokáik füstödd a varslit! [l.: svartli]*
- venyige fn. 'szőlő- vagy fűzfavessző'. *A háború alatt még venyige is alig vót, nem tuttunk mivē tűzēni.*
- zurás mn. 'erős, vállas' *A Sanyí fija is jó zurás gyerök!*
- zsendice fn. 'savómentes, tiszta túró'. *De ritka vót, mikő éddősanyám csinát erty kizs zsendicét!*